

OLGA NOVO

Poeta e ensaísta natural de Vilarmao, Pobra do Brollón, Lugo, 1975. Licenciada en Filoloxía Galega pola Universidade de Santiago de Compostela. Profesora numeraria de IES. Lectora da Universidade da Alta Bretaña en Rennes e actualmente profesora da Universidade de Bretaña Sur en Lorient. Como poeta, deuse a coñecer precozmente cos poemarios *A teta sobre o sol* (1996), *Nós nus* (1997) e *A cousa*

vermella (2004), pero publicou decenas de poemas en antoloxías, libros colectivos, revistas e xornais. Pertence aos consellos de redacción das revistas *Unión libre* e *Moenia* e formou parte dos comités das desaparecidas *Ólisbos*, *Animal* e *Valdeleite*. Traduciu, desde o galego, *El contradiscurso de las mujeres. Historia del proceso feminista*, de Carmen Blanco. Como ensaísta publicou os libros *Por un vocabulario galego do sexo. A terminoloxía erótica de Claudio Rodríguez Fer*

(1995), *O lume vital de Claudio Rodríguez Fer* (1999) e *Uxío Novoneyra. Lingua loaira* (2005). Participou con estudos en congresos e revistas, centrándose sobre todo en propostas radicais conectadas co surrealismo e co erotismo. Foi Premio Losada Diéguez de Creación Literaria polo poemario *Nós nus* e Premio de Investigación Ánxel Fole polo estudo *Uxío Novoneyra. Lingua loaira*. O Patronato da Cultura Galega de Montevideo dedicoulle o Día da Poesía Galega 2004.

O CANTO (DES)COMUNAL dos seres da serra

Uxío Novoneyra dicidor dos saberes do seu pobo

Olga Novo

Cantamos a causa da ledicia. Cantamos por esconxurar a dor. Para durmir un neno. Para espertar do sono. Canta a lingua para arder con amor. Canta o cuco e canta o paporrubio e canta a ancestral muller no fiadeiro e canta a pastoriña a paz do mundo. Canta o que sementa e o que bota trigo, o que mira medrar os nabos e o que sacha nas patacas. O que arranca fariñentos e malas herbas e o que volve do cansazo soñando cun alicornio. Cantamos por calquera cousa e por todo. Cantamos por amor e por nada.

Os seres da serra cantamos a soedade dun mundo que case non existe xa máis que en nós mesmos. Nos textos que son tecidos de lá de ovella vella. Nos de fío e liño e estopa. En increíbles colchas de cadros que contan a historia perfecta da bisavoa. É este un canto descomunal porque foi de sempre un canto comunal. E así é anque se funda o lousado e caia a neve no lar. Porque queda dita a vida, queda a dita da vida. Para os que quedan no futuro.

Por iso o ser da serra que foi o poeta Uxío Novoneyra foi ante todo dicidor dos saberes do seu pobo. Sabedor dos dicires para transmitir canto coñecía. Deste xeito, así como os versos de *Os Eidos*, o seu poemario culmen, nos levan a unha reflexión sobre a identidade dos seres e a fusión do individuo coa terra, estes mesmos versos gardan tamén mensaxes comunais entretecidas polo pobo ao longo dos séculos. Novoneyra escoita e recolle o tesouro da sabedoría popular intacto, posto que nel se atopan as claves do pasado que iluminan o presente e fundamentan o futuro. A reivindicación do mundo rural, nun proceso de desartellamento irreversible, é unha das liñas vertebradoras no conxunto da obra do poeta courelao. A súa procedencia labrega marcará a súa existencia e define a súa esencia: “pra min fraterno-fraterno, cando un di fraterno, pensa nos labradores. Inda que un non fose un labrador continuo, inda a palabra fraternidade síntoa con iles”. O pasado é labrego (...) A miña procedencia vén do pobo” (Novoneyra 1998: 43-44). Pero para o poeta, o Pobo

Casa familiar de Novoneyra en Parada do Courel.

é o depositario da Lingua e a Lingua é a depositaria dun saber gardado en acentos e xiros, en vocábulos virxes, en trabes idiomáticas que nos sosteñen como individuos e como país.

Novoneyra tense referido aos saberes dun pobo rural acumulados desde o Neolítico, cun pobo que interpreta as nubes e os ventos, que coñece en profundidade os ciclos da vida. Neste senso, o poeta da Casa da Fonte agrupa varios poemas no seu primeiro libro en torno ás estacións e ás variacións climatolóxicas que teñen unha importancia decisiva nos labores do mundo labrego. Temos así conxuntos de poemas agrupados en torno á “Primaveira”, “O vrao”, “O outono”, “O inverno”, pero tamén ao “Lume” que resgarda do frío e ás “Nebras” e “A choiva” que caracterizan o clima(x) galaico.

A chegada da primavera introduce un *allegro* na poética de *Os Eidos*, un ritmo rápido que celebra a vida que renace; é a mañá da terra, cantada por tódolos paxaros, o “Tempo dos primachorros” e dos “Xistrais da Sítima” en flor que preceden ós duros traballos do verán. Neste aspecto, *Os Eidos* ofrece unha información etnográfica de grande valor, pois o poeta é transmisor dunha cultura aínda viva da que forma parte e da que aínda participa activamente. En varios poemas alúdese á visión labrega desta estación, equilibrio entre pracer e traballo, coa chegada das distintas festas

dos santos das parroquias ou do bulicio das feiras. Na poesía novoneyriana atópase un gusto pola exhibición dun mundo de vitalidade expansiva e dunha sociedade que goza co traballo colectivo ou simplemente co encontro festivo. Nesa panoplia de plenitudes, a ollada fascinada do neno regresa á celebración carnal e humana cunha expresión enraizada no canto popular:

Viñeron os ventos de cara a Rodela.
Viñeron as feiras
de ir a meniña insinala canela.

Meniñas meniñas meniñas son éstas
meniñas doncelas de talla direita
meniñas noviñas da nova colleita!

Viñeron as feiras. Viñeron as festas.

Mais a celebración da festa do verán vai aparelhada á dos labores da seitura e da malla. Trátase do traballo comunal e da celebración tamén comunal:

Ve o tempo craro do Vran: as festas i os traballos.
Ve a lúa das segas i a gadaña dos prados...
os gavilleiros, as medas i o troupelear dos mallos.

O poeta canta tamén a permanencia na memoria, e polo tanto na súa escrita, deste seu tempo vivido, deste mundo en vías de extinción, fixando conscientemente ademais un léxico labrego que irremediabilmente se perde no uso cotián porque desaparece a experiencia que lle dá soporte. Deste modo, a poesía do cantor do Courel ten o valor engadido de ser un testemuño da nosa intrahistoria. Pero antes que nada, os poemas da sabedoría labrega de Novoneyra deixan constancia dun gusto por determinados traballos que alcanza a reflexión estética. O autor ten advertido, por exemplo, da súa fascinación infantil pola malla, como mestura de plenitude corporal na xuventude e de intensidade rítmica e física, sensual, de traballo colectivo asociado á festa popular:

Fascinábame e entón parecíame un traballo heroico. Como ademais era un traballo moi sonoro, de moita forza (...) E asemade era traballo de competición (...) o son era tremendo.

Por eso na alta tarde, co mallar sucesivo, é coma un son que se repite, e empeza a operar nun, excita, xa levaban mallado seis sete horas, aquel golpear sincrónico chegaba a “embriagar”. Sobre todo cando había rogada. Cando había rogada, había aquela arrogancia. Había arrogancia pois viñan mozas. Eu oínlle a Pedrayo, dixo: se houbera un grupo escultórico que definise a nosa Terra sería un grupo de dobres malladores, uns co mallo en alto e outros no chan (...) a malla recórdoa moi ben: ¡gustábame tanto mallar de rapaz! Sentíame mozo. (Novoneyra 1998: 19)

Na poética novoneyriana do rito estes labores alcanzan unha significación altamente simbólica pois aseguran a permanencia do pasado, nun soño idealizado de harmonía rural chea da elegancia do pobo e da súa arte. E desa arte precisamente o poeta recolle certas estruturas rítmicas que se sitúan nos estratos profundos do seu quefacer lírico. En numerosas ocasións o autor fixo referencia á profunda influencia da literatura e da cultura popular na súa obra, que en efecto ilumina e asenta nunha tradición milenaria. Pero ademais, os traballos da terra imprimen o seu ritmo, eses traballos da malla ou de gadañar a herba, do que Novoneyra recordará o ritmo binario do movemento característico unido tamén ao pracer físico e sensorial do traballo que se manifestarán na súa poesía dun xeito mesmo consciente:

Asómbreme que non se gadañe por puro pracer (...) é un pracer supremo, porque mesmo ese ritmo binario: “tsaa, tsaa”, marca o tempo, métese. (...) Imaxínate como está trasladado o ritmo binario (“Veo a lúa das segas i a gadaña dos prados”) ó mesmo ritmo do verso. (Novoneyra 1998: 20)

Outro labor poetizado con especial atención á súa musicalidade de ou ao seu ritmo é o de mazar o liño, actividade que marca ademais o paso estacional do verán ao outono, e que polo tanto pode chegar a concibirse como un rito de paso, cargado da fonda fastosidade natural da decadencia outoniza:

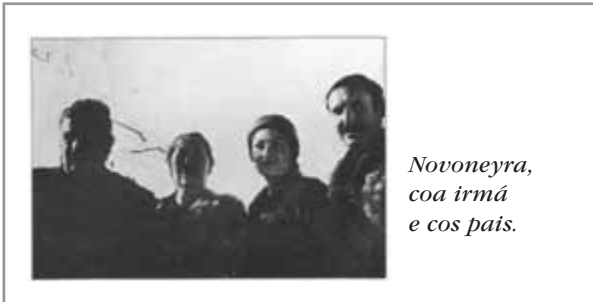
Novoneyra aos doce anos.

Ei ven o tempo de mazar o liño!

Colgan as mazorcas das solainas.
Cain as castañas nos souts reprexados.
Chega o lonxe ruxir das augas
entre o tróupele-tróupele dos mazos...

(Novoneyra 1990: 187)

A importancia concedida ao liño sinala precisamente un dos vectores do pasado que Novoneyra fixa para sempre na súa obra. Esta relevancia, relacionada obviamente cos usos téxtiles do liño na nosa sociedade ata ben entrado o século XX, carga os textos dunha emotividade especial e dunha proximidade case familiar coa planta en cuestión, non exenta de claros intereses económicos pero tamén afectivos e mesmo consideracións estéticas. Nestes casos, a

*Novoneyra,
coa irmá
e cos pais.*

palabra poética chega a confundirse coa expresión popular, próxima ás frecuentes fórmulas da optación nos rexistros do pobo, no refraneiro, etc:

Qué liño
 máis igoaliño!
Non veña o toupo fozalo
non veña o torbón deitalo.

(Novoneyra 1990: 119)

O ciclo do liño é completo na obra do poeta. Se o outono sinalaba o momento de mazalo, as lúas de xeada invernaís preparan o da fiada. Ante o lume da lareira, as noites ofrecen o espectáculo da preparación do liño, un dos traballos colectivos realizado tradicionalmente polas mulleres. O factor estético e rítmico deste labor volve xogar un importante papel na estrutura dos textos, dupla, encadeada e paralelística, que simbolicamente reproduce á perfección a estrutura profunda das fases do traballo co liño:

O fuso de lonxe. O fuso de lado.
A roca á illarga. O corpo delgado.

Fiaraza a fiaraza
faise a baraza

baraza a baraza
faise o nuvelo

nuvelo a nuvelo

faise o mantelo.

(Novoneyra 1990: 171)

Finalmente hai que subliñar o carácter erótico asociado aos traballos da fiada, levados a cabo por grupos de mulleres á calor do lume nas noites de inverno, en ocasións ante a presenza dos homes. Esta situación conduce á creación dun clima de sensualización da comunicación e intercambio amoroso entre ambos sexos, erotizando a linguaxe, como mostra claramente a literatura popular. Débese ter en conta que son os traballos da malla e do liño aqueles nos que se produce o encontro dos dous sexos e nos que saen á superficie os “conflitos” (Mandianes Castro 1984: 107-108) e se desenvolve o xogo das rivalidades e das atraccións. Novoneyra non esquecerá esta fase final do proceso, presentándonos a súa propia poética dialóxica coa súa particular “fiadeira namorada”, unha tecedeira que fía pensamentos e soños (Novoneyra 1990: 97) e coa que se mantén precisamente ese xogo verbal que establece o código erótico popular neste tipo de situacións:

-Fiandeiřiña delgada
sempre metida a fiar
sempre a fiar e soñar
para logo non ser nada.

-Para logo non ser nada
eso inda está por ver
e despois cas frebas do liño
ó torcelas de camiño
algo se ha de prender.

-Algo se ha de prender
i afé que tiñas razón
que eu estábache mirando
sin deñar que encantenón
íbame namorando.

(Novoneyra 1990: 98)

Xunto aos ritmos dos traballos, esa música cotiá que anima e fai máis levadeiros os labores máis duros, sitúase tamén o ritmo pausado da paisaxe e a observación detida dos fenómenos atmosféricos e que continúa no ronsel infinito da historia

a sabedoría dos labregos e pastores atentos á chuvia e ao vento, coñecedores profundos da inminencia da auga ou do trebón polos signos diáfanos do código celeste. Así se explicita nun texto alusivo ao trono, no que o poeta intúe polos sinais inequívocos do contorno a proximidade da tormenta e no que, ademais, se transmite dun xeito maxistral ese “medo antergo” ao estoupido da tronada. Os catro versos do poema condensan un temor secular das xentes ante a presenza dos fenómenos naturais desatados e preséntannos unha natureza recolléndose sobre

si mesma, autoprotexéndose expectante nesa calma tensa que precede ao perigo do raio e ao estoupido dun son que lembra a morte ou a trae de novo:

Ollo o ceo mouro cun medo antergo.
Torna a abella ó trobo,
a anduriña cingue o voo.
Van as nebras do trono non son agoreiro.

(Novoneyra 1990: 117)

Mais o verdadeiro tempo do recollemento chega no outono e no inverno, que condicionan a palabra detida nos ritmos que anuncian a ausencia dos traballos do verán. “Setembre” é xa intre de chuvia mansa e contemplación para o poeta, é o momento da caída das follas, coa presenza latente da saudade e da nostalgia do amor pasado. Pero será a sección titulada “O inverno” a que conteña o maior número de composicións, o cal está en relación directa coa maior duración desta estación. A maior parte dos espazos son agora interiores desde os que se ve nevar fóra ou pacer as vacas. Dentro da casa, nos espazos de intimidade xorde o xogo sensual dos traballos da fiandeira que tece os soños e o achegamento ao lume da lareira, centro social do doméstico.

Novoneyra no Courel.

O lume, ao que Novoneyra dedicará un apartado independente en Os Eidos, está intimamente vinculado á poética invernal ao ser contrapunto protector que refuxia e mantén a calor da vida. Ademais, o lume tamén ten ollo, coma o río, ten un centro de atracción poderoso que arrastra a ollada do poeta a un máis alá da creación extasiada e do coñecemento por vía contemplativa.

O achegamento poético de Novoneyra á sabedoría do tempo e das estacións estruturará o ano nas dúas estacións galaicas, compasándoas e identificándoas con concepcións anímicas fortemente arraigadas no saber popular: o tempo de verán asociado ao sol, e polo tanto á ledicia e á expansión vitalista, e por outro lado, o inverno, asociado ao frío e á morte. Estas dúas etapas do ano correspóndense tamén coas dúas grandes forzas de Eros e Tánatos en permanente dialéctica:

Ledicia do sol que vai
dinde o marzal e abril a maio longo e Sanjohán!

Tristura da morte que vai
do Outono ó Entroido por Santos i o Nadal!

(Novoneyra 1974: 32)

Pacios pintado por Blas Lourés.

aparece a estrutura inicial de *Os Eidos*, na primeira edición Novoneyra dedica unha das seccións á que el denomina “Vida de pastor”. Quizais é esta a experiencia máis vivenciada polo autor nos traballos do campo. Non esquezamos que no rural ir coas vacas ou coas ovellas foi sempre un traballo asignado aos nenos e do que Novoneyra relatou e poetizou certas lembranzas felices dos xogos nos prados, da recolla de froitos silvestres, da ledicia que lle produce ao neno sentir o bulicio das xentes que veñen da feira e camiñar de volta á casa no serán, tanguendo as vacas. É a lembranza dunha hora dun mundo vivo e pleno.

É sen súbida a súa unha ollada de labrego facendo abrollar imaxes coma “montes con mendos de pan” e fanteiras que son “manchas de tempo”; ollada e pensamento de labrego estruturando o seu traballo dentro da casa no inverno ou transmitíndonos o saber da terra. Coma un poeta poceiro, Novoneyra sinálanos os lugares como a “Terra de fontes” en que a terra é máis fértil e apropiada para o cultivo:

Terra moura das montañas!
Boa terra que dás ágoa
e tés ágoa nas entrañas!...

Nesta “herencia antiga” da serra courelá o poeta pasea a palabra por taras, devesas profundas cheas de bidueiros, teixos, rebolos, faias, abrairas, mais tamén polos lugares que para el simbolizan precisamente a cor da serra, xesteiras e cembas, centeos ao vento, agros e prados, porque ante todo a súa é ollada de pastor. Anque en edicións posteriores des-

A experiencia infantil do pastoreo verase complementada na xuventude coa experiencia do encontro da pastora, poetizada en textos como “Pastora do Courel” ou “Pastora namorada”. Exaltación da muller que pasa a vida soa, no monte, velando as vacas e cantando e fiando a un tempo, labores levados a cabo por toda unha secular xenealoxía feminina de labregas, traballadoras dentro e fóra da casa, que sosteñen o ámbito doméstico e coidan dos animais. Pastoras queridas pertencentes a un anaco de vida vivida cara dentro, inexistentes para a Historia pero decisivas para as historias da existencia. Transmisoras do devalar cósmico e da magnífica paz da terra. Os poemas das pastoras novoneyrianas conteñen a beleza e grandeza desas xentes da aldea que nunca viron outro mundo máis có seu, illado e rotundo das montañas arredadas onde pía o paxaro da luz: “Labregos que e pastoras / que sólo vistes istes tesos i estes vales!” (Novoneyra 1974: 12).

Paralelamente á experiencia do encontro no prado con seres humanos cos que comparte o labor do pastoreo, o poeta ha de sinalar tamén esoutros encontros máxicos a través do profundo coñecemento do gando e dos animais todos de casa e monte. Bois e vacas, eixos da economía labrega. Pacer pacífico con cornas abertas ao horizonte. Paisaxes nosas doutroira e talvez de nunca. Así, a contemplación do pacer sosegado das vacas constituirá tamén para o poeta unha vía de acceso e fusión coa totalidade cósmica, e polo tanto coa propia poesía:

No silencio da serra
Oír pacer as vacas, na serán
no silencio da serra
sume a un cuasi tanto coma no val
ver pasar a ágoa das presas...

(Novoneyra 1955: 104)

“Ritmos de voo”. Cotovíos, tordos, ourioles, merleaos, estornións, xogos infantís a buscar niños na alta casa da árbore sagrada. Onde repousa a vida entre plumas: “Pasa o tempo e non di nada / e torna o cuco a cantar” (Novoneyra 1955: 113). O eterno retorno do canto. Perduración perfecta na sinxeleza extraordinaria do equilibrio total:

No bicarelo do bico do brelo
canta o paxariño,
no mesmiño
bicarelo do bico do brelo...

(Novoneyra 1955: 112)

Estar ao ar libre. Soñar nos fentos. Sentir as fontes. Oír o silencio tenso do paxaro e da póla na que se pousa. Eslouverse case ante o lobo. O oculto mundo que asoma polo monte á noite, á voz, á negra inspiración dos mellores poemas de Novoneyra, os poemas de lobos, cuxa música rotunda ten estudado o profesor Claudio Rodríguez Fer (1989). Novoneyra devén nestes textos a voz comunal dun pobo que fica estantío co pavor aos lobos que habitan os “eidos máis pechos e calados”, transferindo “soños negros”, bocanadas de sombra que ilumina

Vivenda familiar de Novoneyra en Parada do Courel.

as nosas mentes xa tan pouco afeitadas á total escuridade. A potencia totémica do animal transmitiránola Novoneyra nese camiñar salvaxe e inmune do lobo polo monte, movéndose ao ritmo ancestral das súas patas que pisan facendo ruxir as follas, buscando o lugar propicio, rastrexando, ventando co fociño, lanzando o seu son desafiante contra o mundo e que contén a súa medida ontolóxica. Negrura lúcida. Dor negra. Negror instintivo. Canto do máis acó.

Tamén é canto comunal o silencio do lobo. O seu corazón que se perde no bosco. Tamén é descomunal a súa sombra soa. Seres da serra todos. Voz libre do que inda nos queda. Porque fican as palabras do poeta brillando sobre a neve. E abre o día porque Amence o Cantor.

Bibliografía

- MANDIANES CASTRO, Manuel (1984), *Loureses. Antropoloxía dunha parroquia galega*, Vigo, Galaxia.
NOVONEYRA, Uxío (1955), *Os Eidos*, Vigo, Galaxia.
— (1974), *Os Eidos-2. Libro de olladas*, Vigo, Galaxia.
— (1990), *Os Eidos*, Vigo, Ed. Xerais. Edición, introdución e notas de Carmen Blanco e Claudio Rodríguez Fer.
— (1998), *Dos soños teimosos*, Santiago de Compostela, Noitarenga. Preguntas de Emilio Araújo.
RODRÍGUEZ FER, Claudio (1989), “A fonostilística na poesía de Novoneyra”, *Poesía galega*, Vigo, Ed. Xerais.